

Vetenskapsjournalister behövs för att kritiskt granska forskningen (publicerad SvD Kultur 2021-06-01)

Jag arbetade i många år som vetenskapsjournalist, eller, för att vara exakt, som skapare av vetenskapsdokumentärer. Jag hade som 35-åring tagit steget över från den medicinska forskningen till teveproduktionen. Inte i första hand för att göra vetenskapsdokumentärer, utan för att jag var oerhört road av att berätta med nyttjande av alla sinnen – eller åtminstone synen och hörseln. Och helst känslolivet. Med min bakgrund blev vetenskapsdokumentärer helt enkelt den snabbaste vägen in i min nya profession. Jag blev dock snart varse att detta sätt att hantera forskning intresserade mig. Jag kunde belysa en vetenskaplig gåta från nya håll. Jag kunde begagna berättartekniker som inte fanns tillgängliga inom forskningen. Och jag kunde tillåta mig att spekulera. Det var kul.

Men jag upptäckte snart att jag bland mina kolleger var ganska ensam om att ha dragits till fältet av dessa skäl. Det var inte endast min bakgrund som skiljde mig från de flesta vetenskapsjournalister jag stötte på, det var också hur vi betraktade vårt uppdrag. Flertalet såg som sin främsta uppgift att åstadkomma det som ett försvinnande litet antal forskare förmår: att för lekmän göra vetenskapens stora landvinningar inte bara begripliga utan spännande. Man såg sig som förmedlare av nya rön.

Så uppfattar också många forskare vetenskapsjournalisternas uppdrag – om än utifrån sina egna perspektiv. I en artikel om vetenskapsjournalistik i tidskriften *Nature*, kallad ”Cheerleader or Watchdog” (”Hejaklack eller vakthund”) står det:

Många [forskare] tenderar att se på vetenskapsjournalistiken som en slags PR-tjänst, som existerar enbart för att förklara nya vetenskapliga resultat för massorna ... man bedömer huvudsakligen en artikel utifrån dess vetenskapliga noggrannhet. Dessutom ser en del [forskare] vetenskapsjournalisterna som allierade, användbara för att forma gemene mans förståelse för vetenskapsrelaterade frågor ... och, sällan av en tillfällighet, för att lägga fram argumenten för storslagna forskningsprojekt för allmänheten såväl som för politikerna.

Journalisten som en vapendragare, alltså. Artikeln i *Nature* är kritisk till denna inställning hos många forskare. Men frågan är vem som bär ansvaret för inställningen – och om det bara är ena sidan.

”Det finns förmodligen inget område inom journalistiken som är mindre skeptiskt, mindre kritiskt, mindre benäget att ägna sig åt grävande journalistik, och mer beroende av sina källor än vetenskapsjournalistiken.” Så skriver vetenskapsjournalisten Michael Schulson i en artikel från 2016. Och han fortsätter: ”Grundpremisen är att det källmaterial som journalisterna återger – den ursprungliga forskningsrapporten – kommit till dem som oantastliga fakta.” Det behöver knappast påpekas att Schulson är skeptisk till detta förhållningssätt. Han kallar sin artikel ”How journalists can help hold scientists accountable” (”Hur journalister kan hjälpa till att hålla forskare ansvarsskyldiga”). Och han menar att behovet av ansvarsutkrävande är stort. Mycket av forskningen sker inom slutna rum – vilket gör vetenskapsjournalistiken till en viktig länk. Men mer bekymmersamt är att forskarvärlden sällan är så rationell, känslobefriad, öppen för nya idéer eller förskonad från revirtänkande som vi gärna föreställer oss. Vi bär alla inom oss bilden av en Newton under äppelträdet, en Einstein på sin ensamma kammare – geniet som med nyttjande av sina oerhörda förmågor rör vid de yttersta gränserna för mänsklig kunskap.

Men vetenskapen är lika betjänt av kritisk granskning som alla andra verksamhetsfält. Vetenskapsfilosofen Thomas Kuhn skrev 1962 en bok han kallade *The Structure of Scientific Revolutions*. Han menade att forskningen sällan fortskrider linjärt. I stället, hävdade han, upplever de flesta vetenskapsfält periodiska så kallade

”paradigmskiften”, då forskarna plötsligen når en ny konsensus, och gamla sanningar förkastas. Innan det stadiet uppnåtts är det ofta mycket svårt att bryta igenom intagna positioner – därför att forskare är som andra människor. De bygger sina identiteter och sin status på fasta ställningstaganden. Och dessa ställningstaganden blir till bastioner som man i det längsta försvarar. Det handlar förstås inte bara om ego och prestige. Ibland spelar andra aspekter in: politiska, ekonomiska, ideologiska.

Det är med andra ord lika nödvändigt att granska forskningen som andra fält. Men grävarinstinkten är hos vetenskapsjournalisterna sällan primär. Som Nicholas Wade, tidigare vetenskapsjournalist på New York Times, skriver: ”Till skillnad från politiska reportrar hyser vetenskapsjournalister sällan någon intuitiv skepsis över sina uppgiftslämnares motiv... Så när källorna brister blir dessa journalister rådlösa.”

I Sverige har detta på ett dramatiskt sätt kommit upp till ytan under coronapandemin. Inte bara därför att vi rört oss på tidigare okänd mark. Utan i lika hög grad därför att pandemihanteringen i vårt land lett till en extrem polarisering. Och i denna polarisering har vetenskapsjournalisterna befunnit sig i stormens öga.

Radioprogrammet *Medierna* tog nyligen upp en illustrativ situation på Dagens Nyheter. Som reportern beskriver det: ”Det har funnits en tydlig konflikt kring coronabevakningen. Dels mellan ledarredaktionen och vetenskapsredaktionen. Men även mellan vetenskapsredaktionen och nyheterna. Lite förenklat beskriver flera att vetenskapsredaktionen har velat vara mera försiktiga i bevakningen, medan åtminstone delar av nyhetsredaktionen efterlyst mer kritisk bevakning av myndigheternas agerande.” Vetenskapsredaktionen har dessutom, enligt uppgiftslämnarna, agerat informell ’gatekeeper’ över nyhetsredaktionen. ”Det har funnits nyhetsreportrar som har velat säga upp sig, på grund av artiklar som dom inte fått skriva ... Och dom har varit åt det mer kritiska hållet.”

I Sverige har alltså vetenskapsjournalisterna under pandemin anklagats inte så mycket för att slaviskt följa forskarna, utan snarare för att alltför okritiskt ha förmedlat folkhälsoansvariga myndigheters inte alltid vetenskapligt vederhäftiga ståndpunkter. Det uppfattade förhållningssättet är dock likartat. Som vetenskapsjournalisten Charles Seife uttrycker det: ”Vetenskapsjournalister ser sig själva som arbetande i samverkan med sina källor.”

Ändå är ingenting entydigt. Det finns exempel på svenska vetenskapsjournalister som har sett behovet av kritisk granskning som primärt. Deras insatser sticker ofta ut, då den kunskap de besitter möjliggör ett undersökande i flera led. Och vetenskapsjournalistiken är egentligen väl rustad för kritiskt granskande. Ingen demonstrerar väl detta bättre än ovan nämnde Nicholas Wade. Hans nyligen publicerade artikel ”Origin of Covid – Following the Clues”, där han i detalj går igenom argumenten för att covid-19 verkligen skulle kunna ha sitt ursprung i ett laboratorium i Wuhan, har plötsligt fått expertisen att på allvar diskutera vad som från början ansågs vara en ren konspirationsteori.

Vetenskapsjournalistikens hållning gentemot auktoriteterna är med andra ord en inställningsfråga snarare än en kunskapsfråga. Vi lever i en tid där denna kritiska granskning är viktigare än kanske någonsin – inte bara på grund av coronapandemin, utan i lika hög grad på grund av andra hot inom den naturvetenskapliga sfären: miljöförstöring, global uppvärmning, antibiotikaresistens, m.m., m.m.

Vi behöver alltså vetenskapsjournalistiken. Inte endast för att göra spännande nya forskningsrön begripliga för massorna. Utan i än högre grad för att penetrera och kritiskt granska dessa forskningsrön.

Lena Einhorn, författare, filmare och tidigare verksam som virolog